

MUSTAFA NECATİ BEY'İN BİR EĞİTİM PROJESİ: MAARİF EMİNLİĞİ

*AN EDUCATION PROJECT BY MUSTAFA NECATİ BEY:
MAARİF EMİNLİĞİ*

Ayşegül ŞENTÜRK*

Özet

Genç kuşakların yetişmesini amaçlayan ve ileriye dönük bir faaliyet olan eğitim, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Ekonomik, siyasi ve kültürel hedefleri olan eğitim, milli kültürün gelecek nesillere aktarılması gibi çok önemli bir rolü de üstlenmiştir. Cumhuriyetin yönetici kadrosu, bu önemli rolün de farkında olarak eğitime büyük önem vermiş ve cumhuriyetin ilk yıllarında, öncelikle eğitim kurumlarındaki dağınıklığı ortadan kaldırılarak eğitim ve öğretim birleştirmiş, akla ve bilime dayalı, tek, milli, laik, çağdaş ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir eğitim sistemi hedeflemiş ve bu hedef doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı kadrosunu belirlemiştir. Bu kadro içinde en önemli şahsiyetlerden biri de Mustafa Necati Bey'dir. Öğretmen yetiştirme konusuna büyük önem veren Necati Bey, eğitimin merkezileşmesini sağlamak için kendi eseri olan bir teşkilat kurmuştur. Çalışmamızın konusu da adı, "Maarif Eminlikleri" olan bu teşkilat ve faaliyetleridir.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim ve öğretim, Milli Eğitim Bakanlığı, Mustafa Necati Bey, Maarif Eminlikleri.*

Abstract

Education, which is a prospective activity and aims to educate younger generations emerged to meet the needs of the community. Along with its many such goals as economic, political and cultural ones, it played a very significant role in transferring national culture to the next generations. The management team of the Republic, being aware of the importance of this role, attached great value to the education and in the early years of the republic, by eliminating scattered education primarily, education and training was combined, an education system was targeted, based on reason and science, and single, national, secular and modern at the same time, to respond the needs of the society, this team determined the Ministry of Education staff in line with this object. One of the most important figures in this team is Mustafa Necati Bey. Necati Bey, who paid great attention to teacher training, established an organization which was his own work, to ensure the centralization of education. The subject of our study is this organization the name of which is "Maarif Eminlikleri" and its activities.

Key words: *Education and Training, Ministry of Education, Mustafa Necati Bey, Maarif Eminlikleri*

A-Giriş

Bir insan yetiştirme sanatı olan eğitim, Türk tarihinde devleti yönetenlerin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri olmuştur. Bu önemi Göktürkler döneminde dikilen bilgelik, bağımsızlık, tarih ve yönetim bilgisi üzerinde duran Orhun Anıtları'ndan anlamak mümkündür. Diğer Türk kavimlerine göre yerleşik hayatı daha çok benimsemiş olan Uygurlar ise, yabancı kültürlerle daha çok

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, aysegulsenturk@sdu.edu.tr

açılmıştır. Bu da okuma yazma ve öğrenme yönünde talebi daha da artırmıştır. Devrine göre oldukça modern sayılabilecek medreselerin açılmasıyla eğitim imkânının yaygınlaştığı Selçuklular döneminde, medrese öncesi ilköğretim eğitimi olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti döneminde varlığını devam ettiren medreseler, -diğer müesseselerde olduğu gibi- zamanla eğitim noktasında ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmiş, Avrupa'da kilisenin dogmatik zihniyetinden uzak deney ve araştırmaya dayalı bir eğitim ve öğretim yaygınlaşırken, medreseler akli olmayan nakle dayalı yöntem ve program ile gelişen dünyanın gerisinde kalmaya başlamıştır. Medreselerdeki bir diğer sorun da müderrislerin liyakatsiz kimselerin elinde oluşudur. Bu durumu fark eden padişahlar ve devlet adamları, bir takım teşebbüslerde bulunmuşlar ve medreselere dokunulmayarak, yeni eğitim kurumlarının açılmasına karar verilmişlerdir. Modern eğitim kurumlarının ilk örnekleri askeri okullar olup, bu okulları daha sonra ilk, orta ve yüksek şeklinde derecelendirmeye gidilen Tanzimat okulları takip etmiştir. 15 Mart 1857'de kanun ve yönetmelikler açısından Türk eğitim sisteminde başlangıç kabul edilen Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuş ve 1869 yılında da bir Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Nizamnamenin en önemli özelliği, açılan yeni kurumlara belli bir düzen ve disiplin getirmesidir¹. Nizamname ile merkez teşkilatı; Meclis-i Kebir-i Maarif (Büyük Eğitim Meclisi) ile vilayet düzeyinde merkezin bir şubesi olan Maarif Meclisleri şeklinde, ilmi ve idari iki daire olarak oluşturulmuştur. 1872 yılında tek meclis haline getirilen Büyük Eğitim Meclisi, eğitim ve öğretim basamaklarına göre daireler şeklinde düzenlenmiştir².

Osmanlı Devleti, Tanzimat Döneminde özellikle eğitimde köklü bir değişim hedeflemekle birlikte, devlet içerisinde diğer okullarda mevcudiyetini sürdürmekteydi. Medreseler varlığını devam ettirdiği gibi azınlık ve yabancı okulları da vardı. Milli bir eğitim hedeflemeyen Tanzimat okulları, amacı bölücülük ve sömürgecilik olan azınlık ve yabancı okulları³, Osmanlı eğitim sisteminin kötüye gidişatını daha da hızlandırmış, üstelik eğitimdeki bu tek ve milli olmayan, dağınık ve farklı hedefler peşinde koşan okulların varlığı, devletin varlığını da tehlikeye düşürmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemini bizzat yaşamış olan Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele ile yeni Türk devletinin temellerinin atıldığı yıllarda, henüz zafer kazanılmamış ve yeni Türk devletinin adı bile konmamışken, Osmanlı Devleti ile birlikte yıkılan eğitim sistemiyle ilgili olarak, 16 Temmuz 1921 yılında Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Türk Milletinin gerilemesinin en önemli nedeninin ihtiyaçları karşılamayan bir eğitim ve öğretimden kaynaklandığını belirttiği konuşmasında, milleti oluşturan zeminin milli kültür zemini olduğunu, bu zemini yerleştirmenin ve gelecek nesillere aktarmanın da ancak milli bir eğitimle mümkün olabileceğini söylüyordu⁴. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul Kültür Ün. Yay., İst. 1997, s.125-155.

² Mahmut Bozan, *Eğitimde Demokratikleşme ve Taşra Teşkilatı Profili*, Bartın Ün. İkt.Fak.Yay., Bartın, 2011, s. 26.

³ Bayram Kodaman, *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Süleyman Demirel Ün. Yay., Isparta, 1999, s.83.

⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Ank., 1997, s.19-21.

başlayan inkılâplarda eğitim konusunda üzerinde durduğu ilk konu da, eğitimdeki mevcut dağınıklığın ortadan kaldırılarak, milli ve modern bir eğitim sisteminin oluşturulması olmuştur.

B-Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi: Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Milli Eğitim Bakanlığı

1923-1935 yılları arası adı Maarif Vekâleti olan Milli Eğitim Bakanlığı, çeşitli yıllarda farklı isimlerle çalışmalarına devam etmiş olup, 1989 yılından bu yana adı hep Milli Eğitim Bakanlığı olarak kalmıştır⁵.

Yeni Türk devletinin kurucu kadrosu, bir yandan çok düşük olan okur yazar oranını yükselterek cehaleti ortadan kaldıracak, diğer yandan çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşmayı sağlayacak, bilimsel zihniyeti benimsemiş, tarihine ve kültürüne saygılı nesiller yetiştirmeyi amaçlayan milli ve çağdaş bir eğitim programı hedeflemişti. İlk olarak Osmanlı Devleti döneminde birbirinden tamamen farklı yol haritaları çizmiş olan ve ulaşmak istedikleri istikamette nesiller yetiştirmeyi amaçlayan bütün okulları, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlayacak olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu 3 Mart 1924'te kabul etmiştir. Eğitimde laikleşmeyi sağlayan⁶ ve birinci maddesi "Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır" olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan kısa bir süre sonra medreseler kapatılmış, böylelikle eğitim işlerinin tek elden yönetilmesi amaçlanmıştır.

Vasif Çınar Bey'in bakanlığı sırasında bir Genel Eğitim Yasası hazırlamak için bakanlıkta çeşitli komisyonlar kurulmuş, hazırlanan yasa parçalarının toplanarak genel bir değerlendirme sonrası bakanlığa sunulması için, Darülfünun Emni İsmail Hakkı Bey başkanlığında altı kişilik bir komisyon oluşturulmuştu. Ağustos 1924 yılında faaliyetlerini bitiren komisyonun hazırladığı tasarıya göre altı yıl eğitim öğretim verecek "Halk Mektepleri" ile (daha sonra bu süre ikinci İlmiye Heyeti⁷ Toplantısında beş yıla düşürülmüştür) bir yıl teorik ve pratik eğitim verecek "İttam (tamamlama, bitirme) Sınıfları" olacaktı. İlköğretim harcamaları yerel bütçelere yüklenmiş olup, bütçe esaslarının ayrıntılı olarak belirlenmesi için ayrı bir komisyon daha kurulacaktı. Ortaöğretimin bir bütün olarak kabul edildiği yasada, ortaokul ve lise yılları ayrılmamış olup, ilköğretmen okulları ile sanayi, ticaret ve ziraat okulları da ortaöğretim grubu içinde düşünülmüştü⁸.

22 Kasım 1924 yılında hükümetin istifasına kadar görevine devam eden Vasif Çınar Bey'in 8 Eylül 1924 tarihli genelgesinde "Amaçlar ve İlkeler" başlığı altında eğitim ve öğretimin temel amaçları ise özetle şöyle sıralanmıştır:

- Eğitimin milli ve çağdaş yöntemlere dayanması,

⁵ Mahmut Bozan, *a.g.e.*, s. 26.

⁶ Reşat Genç, *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar*, Atatürk Arş. Mer. Yay., Ank., 1998, s. 18.

⁷ Cumhuriyet eğitiminin şekillenmesinde büyük katkıları olan Heyeti İlmiye Toplantısı'nın ilki Cumhuriyetin ilanından iki ay önce toplanmış olup, bu toplantıların konusu eğitim öğretim alanında yapılacak yenilikler idi.

⁸ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yay., Ank., 1997, s. 47.

-Okulların, insan ilişkileri, görgü kuralları gibi konularda medeni ve örnek alınacak bir eğitim yapması,

-Cumhuriyetçi, fikri hür, vicdanı hür, bilimsel zihniyeti benimsemiş nesillerin yetiştirilmesi⁹.

Bu dönemde eğitimde takip edilen siyaset, orta ve yüksek öğretimde mevcut okulları öğretmen ve ders araçları bakımından daha iyi hale getirmek, bu okullara öğretmen yetiştirmek ve yeni okullar açmak şeklindeydi. Eğitim sisteminin geliştirilmesi için Heyet-i İlmiye toplantıları ve Şuraların toplanması politikasının yanısıra, eğitimle ilgili görüşlerinden faydalanmak üzere Türkiye'ye yabancı uzmanlar da davet edilmiştir. İçlerinde John Dewey, Alfred Kühne, Omar Buyse, Ernest Egli, Albert Malche gibi isimlerin bulunduğu bu uzmanlar, Türk eğitim sistemi ile ilgili görüşlerini birer rapor halinde sunmuşlardır¹⁰.

Türkiye'ye ilk gelen yabancı uzman ünvanını taşıyan Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden ve çağın en büyük eğitim filozoflarından kabul edilen John Dewey, iki ay kadar incelemelerde bulunduktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na iki rapor vermiştir. İlki, adeta muhtıra niteliğinde olup, bütçeye acil eklenmesi gereken ödenekler ve bunların nerelere harcanacağı yönündeki rapordur. Bu rapor, okul binaları, meslek kursları, öğretmen okulları –ki bu konuda iki önemli husus bir alanda uzmanlaşmış öğretmenler ve okul müdürleri ile tedrisat müfettişleridir- seyyar kütüphaneler ve yabancı ülkelere gençler gönderilmesi şeklinde özetlenebilir. Amerika'ya döndükten sonra yazarak gönderdiği ikinci ve otuz sayfadan oluşan asıl rapor ise, eğitimle ilgili yabancı eserlerin tercüme ve yayını ile birlikte muallimler arasında mütalaa cemiyetleri ile müzakere ve münakaşa zümreleri teşkil edilmesine dairdir¹¹. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı'nın rapordaki görüşleri dikkate aldığı anlaşılmaktadır.

Vasıf Çınar Bey'den sonra, kısa sürelerle Şükrü Saraçoğlu ve Hamdullah Suphi Tanrıöver Milli Eğitim Bakanlığı yapmışlardır¹². Şeyh Sait isyanının bastırılmasının ardından Milli Savunmadan sonra en fazla ödeneği İçişleri Bakanlığı almış, bu bakanlığın il ve ilçelerdeki temsilcileri olan valiler ve kaymakamların yetkileri artırılmıştır. Bunlar eğitim kurumlarının da en üst yetkilisi olup, bu durum eğitim hareketlerinin gelişmesi ve valiler ile kaymakamlar arasında sıkı bir ilişki kurulmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla eğitimdeki başarılar da, bakanların ve il ve ilçelerdeki bu eğitim yöneticilerinin liyakatlerine bağlı olarak gelişim göstermiştir. 1925 yılında Öğretmenler Birliği'nin gerçekleştirdiği bir ankette eğitimcilerin kaymakam ve valiler hakkında verdikleri olumsuz cevaplar oldukça ilginçtir. Kaymakam ve valilerin eğitimle ilgilenmedikleri noktasında gelen cevapların yanı sıra; içişleri ileri gelenlerinin de eğitimle ilgilenmediklerine bakılırsa,

⁹ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s.286.

¹⁰ Mustafa Özodaşık, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları*, Çizgi Yay., Konya, 1999, s. 180.

¹¹ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1952, s. 1-3.

¹² Mustafa Yazıcı, *Tanzimattan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları Başbakanlar ve Atatürk*, Emel Yay., Ank., 1973, s. 121.

Cumhuriyet'in eğitim ve bilim yolunda vali ve kaymakamların yardımından yoksun olduğu dile getirilmiştir.

Milli Mücadele devam ederken bile valilerin eğitim işlerine yardımcı olması için bakanlık çeşitli yollar aramış, ancak bu mülki amirler üzerindeki tesiri, yazılar yazıp ricalarda bulunmaktan öteye geçememiştir. İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan bu idareciler sadece bu bakanlıktan gelen emirleri ve yazıları ciddiye almışlardır. İşte bu sorunu ortadan kaldırmak için Cumhuriyet'in beşinci Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey, "Maarif Eminlikleri" ni kurmuştur¹³.

C-Mustafa Necati Bey (1894-1929) ve Maarif Eminlikleri

İzmir doğumlu Mustafa Necati Bey, İstanbul Hukuk Mektebi'nde yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra ilk görevine İzmir Öğretmen Okulu'nda başlamış, 1915-1918 yılları arasında Vasıf Çınar Bey'le birlikte Özel Şark Okulu'nu yönetmiştir. Milli Mücadele'de Kuva-yı Milliye içinde yer alan Mustafa Necati Bey, Arnavut çetesi ve Yunanlılarla savaşmıştır. 1920 yılında Saruhan, 1923 yılında da İzmir Milletvekili seçilmiştir. Şeyh Sait isyanında Şark İstiklal Mahkemesi Başkanlığı'nda bulunan Mustafa Necati Bey, 20 Aralık 1925 yılında Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Kendisi bir eğitimci olmamakla birlikte, bakanlığı döneminde sorunlara hukukçu kimliği ve sağduyu ile yaklaşmış¹⁴, özellikle John Dewey'in raporundan büyük ölçüde etkilenmiş ve kısa bir süre içinde büyük başarılar elde etmiştir. O'nun eğitime, öğretmenlere ve öğrencilere olan ilgisini bakanlığından önceki yıllarda Kastamonu'da ortaokul, lise ve öğretmen okullarına yaptığı ziyaretlerden anlamak mümkündür. Mustafa Necati Bey, yeni Türk devletinin geleceğinin ancak eğitimle inşa edileceğine inanmış ve Milli Eğitim Bakanı olduğu yıllarda yaptığı icraatlarla da bunu kanıtlamıştır¹⁵.

Eğitim teşkilatının kusurlu ve aksayan yönlerini araştırmayı uygun bularak faaliyetlerine başlayan Necati Bey, ilk olarak bir Heyeti İlimiye toplamış ve bir Maarif-i Umumiye Yasa tasarısı hazırlamıştır. Öğretmenlerle bakanlık arasında samimi ilişkiler kurulması gerektiğine inanan Mustafa Necati Bey, öğretmenlerin toplum içindeki saygınlığını artırmaya çalışmış, ulusal törenlerde öğretmenler, yönetim makamları ile yan yana gelmiş ve bu durum, Ortaöğretim Yasası'na 14. Madde olarak girmiştir. Zamanında ortaokul ve lise öğrencilerinden "Nehari (yatılı okumayan öğrenci) Ücret" adı altında alınan ücretin alınmaması için bir yasa çıkarılmasını sağlamış, okullarda karma eğitim ile ortaokul ve liselerde parasız yatılı okuma geleneğini başlatmış, öğretmen okulu öğrencilerine sekiz yıllık zorunlu hizmeti getirmiş, ilköğretimi yenileştirme konusunda büyük çaba göstermiş, iyi bir teşkilat yapısının, liyakatli bir kadro ile işlev kazanabileceğinin farkında olarak, eğitimci ve bilim adamlarından oluşturduğu kadrosuyla, ülke için gerekli yasaların çıkarılmasını sağlamıştır¹⁶. Bunlardan şüphesiz en önemlisi,

¹³ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ank, 1995, s. 88-89.

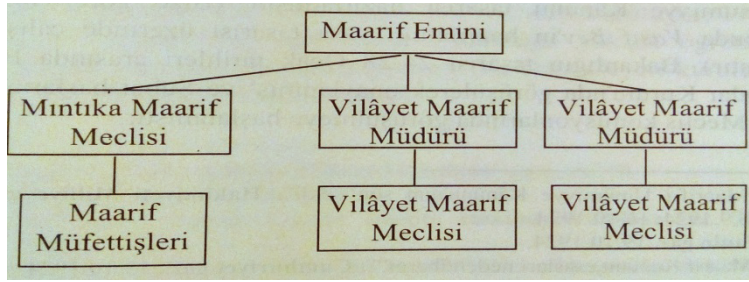
¹⁴ Cavit Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yay., Ank., 2009, s.456.

¹⁵ Mustafa Eski, *Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yay., Ank., 1990, s.145.

¹⁶ Cavit Binbaşıoğlu, *a.g.e.*, s.456.

TBMM tarafından kabul edilen 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı “Maarif Teşkilâtına Dâir Kanun”dur. Askerlik ve siyaset alanındaki teşkilatçılığını, eğitim hizmetlerinde de gösteren Necati Bey’in hazırladığı bu yasa, aslında bir eğitim sistemi ve öğretmenlik yasasıdır¹⁷. Bu yasayla, “Dil Heyeti” ve eğitim teşkilâtının kurmay birimi olan “Tâlîm ve Terbiye Dairesi” gibi merkez kuruluşlar ile taşradaki “Maarif Eminlikleri”ni kurarak Türk Eğitim Tarihi’nde oldukça karakteristik bir uygulamayı başlatmıştır.¹⁸

John Dewey’in “Genel eğitim ve öğretimi henüz bulunmayan, halkta genel ve zorunlu eğitimin gelişmesini amaçlayan, öğretmen ihtiyacı olan ve pek çok yerinde daha öğrenim yüzü görmeyen bir ülkede, Eğitim Bakanlığı yönetimi ele almalıdır” cümlesinden ilham alan Mustafa Necati Bey, bakanlığın tüm yetki ve araçları elinde bulundurması gerektiğini belirtmiştir. Diğer taraftan 1923 yılından itibaren Türk eğitim sisteminde tartışılan “Maarif Mıntıkaları”, 1926 Maarif Teşkilâtına Dair Yasa ile uygulamaya geçmiştir.1924 tasarısıyla ülkenin Maarif Mıntıkaları’na ayrılması o bölgenin eğitim yönünden gelişmesini, teftiş ve denetlenmesini kolaylaştırmak amacını taşıyordu ve örgüt aşağıdaki şemada olduğu gibiydi¹⁹.

Vasif Bey’in 1924 yılında hazırladığı tasarı üzerinde çalışan Mustafa Necati Bey’in hazırladığı ve 1926 tarihinde kesinleşen yasanın 20. Maddesinde, ülkenin maarif teşkilatı itibariyle mıntıkalara ayrıldığı, bir veya birkaç vilayetten oluşan her mıntıkada bir Maarif Emini’nin, her ilde bir maarif müdürü ve maarif memurunun bulunacağı belirtilmiştir. 21. Maddede ise: “Maarif Emini, ilk mektep muallim ve muallim muavinleriyle müdür ve başmuallimlerini, ilk tedrisat müfettişlerini, emniyet mahiyetindeki kalem heyetini, maarif mıntıkası dahilindeki vilayetlerin maarif kalem, başkatip ve katiplerini ve vekaletçe tayin ve vekalet emrine alınmaları kendilerine bırakılacak diğer maarif müntesiplerini kanun ve talimatnameler dairesinde tayin ve vekalet emrine alır. İhtar, tektir ve katı maaş gibi cezalar da verir. Maarif eminleri vilayet bütçelerindeki maarif tahsisatı hakkında meclis-i umumilere arz edilmek üzere vilayetlere teklifatta bulunurlar.

¹⁷ Mustafa Necati Anma Toplantısı, Türk Eğitim Derneği Yay., Ank., 1995, s. 59.

¹⁸ Fuat Özer, Mustafa Necati Bey (1894-1 Ocak 1934), <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s13/makale/c8s13m8.pdf>.

¹⁹ Mustafa Ergün, a.g.e., s.47.

Maarif eminleri, mıntıkası dahilindeki orta tedrisat mekteplerini de murakabe ederler"²⁰.

Ülke 13 Maarif Eminliği bölgesine ayrılmış ve her bölgeye birer «Maarif Emmini» tâyin edilmiştir. Maarif müdürleri, eminlerin emrinde çalışacak olup, bunlara büyük yetkiler verilmişti. Kısacası, maarif eminleri vasıtasıyla, eğitim işleri valilerin kontrolünden çıkarılarak bakanlığın denetimi altına alınmış, eğitimin merkezileşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kanuna göre, ilk ve orta öğretim kurumları ile sanat okulları da Maarif Eminlikleri'ne bağlı idi. Mecliste yaptığı konuşmalarda da öğretmen teşkilatının hızla ıslah ve tanzim edilmesi gerektiğini ve en önemli meselenin öğretmen yetiştirme meselesi olduğunu belirten Bakan Mustafa Necati Bey, öğretmen okulları ile ilgili olarak ayrıca bir teşkilat hazırladıklarını da sözlerine ekliyordu. 1926 Maarif Teşkilatı Kanunu, Türkiye'yi şu Maarif Mıntıkalarına ayırmıştır: Ankara, İstanbul, İzmir, Edirne, Konya, Antalya, Adana, Sivas, Trabzon, Erzurum, Elazığ²¹, Van²² ve Gaziantep²³. Böylelikle en azından bu bölgelerde Eminler eğitim işlerinden sorumlu olmak suretiyle, bakanlığı gereksiz ve ikinci derece işlerden kurtaracaklardı²⁴.

Görevi, mıntıkları dahilinde ilköğretimin gelişmesi ve idaresinden sorumlu olan Maarif Eminlikleri²⁵, Türk tarihinde orijinal, ancak ne yazık ki, kısa süreli bir uygulama olarak kalmıştır. Maarif Eminliği faaliyetleriyle ilgili ulaşılabilen arşiv belgeleri, genellikle eminlerin tayinleriyle ilgilidir. Bununla birlikte, eminliğin bünyesinde verilen kurslarla ilgili olan bir arşiv belgesinden eminlerin yaptıkları faaliyetler, teftişler ve teklifler hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Elazığ Maarif Emmini'nin 12 Kasım 1927 tarihli bakanlığa gönderdiği rapora göre; Elazığ merkezinde "a ve b", olarak adlandırılan iki kursun açıldığı, Malatya ve Diyarbakır merkezlerinde de "b" kurslarının açıldığı, her kursun 65'er gün devam ettiği, Elazığ'daki "a" kursuna çeşitli vilayetlerden 50, "b" kursuna ise 100 muallimin katıldığı ve bakanlığın talimatnamesi dahilinde hareket edilerek müfredat programına göre münakaşalı bir tarzda tedrisin yapıldığı belirtilmiştir. Raporda, okullarda uygulanacak olan yeni müfredat programının tartışıldığı ve muallimler tarafından uygun görülmeyen uygulamaların da belirlendiği ifade edilmiştir. Maarif Emmini, kursun tedris ve münakaşalarını yakından takip ettiğini ve yapılan sınavlarda bizzat bulunduğunu belirttikten sonra, kursun ne derece faydalı olduğu konusunda kati bir kanaat edindiğini de belirtmektedir. O zamana kadar açılan kurslarda maddi bir refah temin edilmediği için muallimlerin meslek kurslarına itibar etmediğini, ancak bu kursta muallimlerin genel ve meslekî bilgilerini artırdığını ve devam edenlerin kurstan azami derecede yararlandıklarını belirten Maarif Emmini, muallimler arasında bilgisiyyle mesleğe hazır dördüncü ve beşinci sınıflarda muallimlik edebilecek kimselerin olduğunu

²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 74. Birleşim, C.1, 20.3.1926.

²¹ Elazığ Mıntıkası, 1928'de kaldırılmış, yerine Kastamonu bir maarif mıntıkası olmuştur.

²² Van Mıntıkası, 1928'de kaldırılmış, yerine Diyarbakır bir maarif mıntıkası olmuştur.

²³ 28 Mayıs 1928 yılında kaldırılan Gaziantep Eminliği daha sonra Adana bölgesine ilave edilmiştir. BCA, 30.18.1.1/29.33.13.

²⁴ Mustafa Ergün, a.g.e., s.52.

²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, MEB Yay., Ank., 1944, s. 12.

ve bu muallimlerin de kurs talimatnamesine göre “b” kursuna devam etmesi gerektiğini, “b” kursu talimatnamesi gereğince tedris edilmesi gereken derslerin ise usul-ı tedris, tatbikat dersi ve terbiye münakaşaları olduğunu açıklamaktadır. İلمي yeterliliği olmayan muallimlerin yalnız mesleki derslerin tedrisinden istifade edebileceklerinin belirtildiği rapordan, muallimlerin uygulayacakları malumat ve ders tahrirlerinin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Emin, yeni müfredat programının içerdiği münakaşa salahiyetiyle tedris edecek ve o münakaşayla ilgili olmayan uygulamaları başarıyla yapabilecek muallimlerin yok denebilecek kadar az olduğu olumsuzluğunu da raporunda dile getirmektedir. Ne yazık ki, daha önceki muallim mektebi müdürlerinin de bu idareye büyük başarılar temin edecek bir vaziyette olmadıklarını belirten Maarif Emini, bu kurslarla mevcut muallimlerin meslekî bilgilerini artırmakla birlikte, onlara Türkçe, hesap, tabiat tetkiki ve malumatı vataniye gibi mühim ve esaslı derslerinde verilmesi gerektiğini, ancak keyfiyetin maarif eminliğine tamamen tebliğ buyurulmasının lazım ve zaruri olduğunu eklemektedir. Muallimlerin malumatını bu gibi vesilelerle tespitte imkân ve fırsat verilmedikçe bunların bir iki sene zarfında kadrodan ihracının gerekeceğini belirten Maarif Emini, Elazığ merkezinin “a” ve “b” kurslarının neticesinden memnun olmakla birlikte, muallimler arasından doğru dürüst imla yazmasını bilmeyen ve layıkıyla Türkçe görüşecek arkadaşlardan 20 muallimin meslekle alakasını kesmenin zaruri olduğunu da raporunda yazmaktadır.

Her sene yeni, genç ve faal muallimlerle mevcut kadronun takviye edilerek maarifin daha iyi gelişeceğini, mıntıka muallim kadrosuna çeşitli muallim mektebi müdürlerinden 28 muallim ilave edildiği gibi, kurs neticesinde 27 genç ve faal muallimin daha katıldığını ve bunun maarif adına şark vilayetleri için çok büyük bir kazanç olduğu değerlendirmesini yapan Maarif Emini, kurslara devam edecek meslek derslerinden başarılı olanların her dersten asgari kaç notu alması ve genel derslerden aldığı notun kaç olması gerektiği hakkında talimatnamede bir açıklamanın olmadığını belirterek, bu hususun da tespit edilmesini istemiştir.

Rapordan Malatya ve Diyarbakır kursları hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Nitekim Malatya kursunun, ilk ve ortaokul muallimleri tarafından idare edildiği ve kursa devam eden muallim sayısının 75 olduğu anlaşılmaktadır. Tahkikat kâfi gelmediği için bütün muallimlerin kursa devam edip etmedikleri hakkında kesin bir bilgi veremediğini belirten Maarif Emin, Türkçe, hesap, tabiat tetkiki ve malumatı vataniye derslerinden buradaki muallimlerin imtihana tabi tutulmadığını da raporunda belirtmektedir. Raporda Diyarbakır “b” kursuna Mardin muallimlerinin de katıldığı, devam edenlerin sayısının 55 olduğu, bu kurs tedrisatının da muallim ve ortaokul muallimleri tarafından verilmekte olduğu ve yapılan imtihanda çoğunluğunun başarılı olduğu ifade edilmektedir.

Kurs sonucunda Elazığ merkezi “a” kursuna devam eden elli kişinin 20’sinin köy mektebi muallimliği sınavında başarılı olduğu, 26’sının muallimliğe terfi ettiği, 4 kişinin de terfi edemeyerek muavinlikte kaldığı açıklanmaktadır. Maarif Emini, muallimlerin “b” kurslarına devamlarının mecburi kılınmış olmakla beraber devam

etmeyenlerin yeni muallimliğe tabi tutulacaklarının talimatnamede zikredildiğini ancak devam edenler hakkında emaneti zabıta memuriyeti ve nakil yapılmış ise de bu cihetin de talimatnameye eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Muallimlerin kasaba ve köy muallimleri olmak üzere iki sınıfa ayrılarak kasabalarda ve köylerde istihdam edilmeleri gerektiğini belirten söz konusu Maarif Emni, bu ayrımın şu şekilde olması gerektiğini raporuna eklemektedir: Muallim mektebi müdürleriyle muallim muavini olup dersleriyle, meslekî derslerin uygunluğuna imza verenlerle, muallim mektebi mezunlarıyla muallim muavini olup, muallim mektebi son iki sınıf derslerinden imtihan verenlerin ve muallim mektebi son sınıf talebesinden olup bulunduğu sınıf dersleriyle meslek derslerinden başarılı olanların kasabalarda ve diğerlerinin de köylerde istihdam edilmeleri. Maarif Emni, bunun esas olarak kabul edilmesi şeklinde tanzim ettiği raporunu tamamlamaktadır²⁶.

Maarif Eminleri'nin vazifeleri sadece bu değildi. Her ne kadar Mustafa Necati Bey döneminde yabancı okullar sıkı bir denetim altına alınmışsa da, 1927 yılının sonlarında Bursa'da ilginç bir olay yaşanmış ve basında da yankı bulmuştur. Bursa Amerikan Koleji'nde dört genç kızın Hristiyan olması üzerine, Bakanlık Maarif Emni'ni tahkikat için Bursa'ya gönderdi ve okul, 31 Ocak 1928 yılında kapatılmıştır. Akşam Gazetesi'nde Necmettin Sadak, "böyle bir fenalığı kökünden halletmek için" çarenin tahkikat olmadığını, gayesi aynı olan yabancı okullarda papazlar elinde pek çok Türk çocuğunun yetiştirildiğini dile getirmiş, bunun sebebinin de, laik Türkiye'de eğitimde merkeziliğin sağlanamamış olmasından kaynaklandığını belirtmiştir²⁷. Aslında Maarif Eminlikleri bu amaca hizmet etmek için kurulmuştu. Eğitimin seviyeli, planlı ve şuurulu bir faaliyet olduğunun farkında olan Mustafa Necati Bey, yaptığı bir konuşmada, bu amacı şöyle dile getirmiştir: "Eğitim Bakanlığı'nın yetkisi bugün çeşitli ellerde toplanmış bulunuyor. Bakanlığın en önemli görevi olan ilköğretimin yayılması meselesi valilerin yetkileri arasındadır. Bu sistemin mahzurlarını zaten biliyordum. Ama bakanlığa geldikten sonra rastladığım zorluk bu kanımı doğruladı. Bunun için bir veya daha çok vilayeti birleştirerek bir eğitim bölgesi yapmayı ve bölgenin eğitim işlerini doğrudan doğruya Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir 'Emin'in emrine vermeyi düşündük"²⁸.

1928 sonlarında İzmir Maarif Eminliği, İsviçreli eğitimci Adolphe Ferriere'yi Türkiye'ye davet etmiştir. İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir ve civarındaki okulları inceleyen Ferriere, eğitim alanında Türkiye'nin yaptığı inkılâplarla Türk eğitim sistemini tek, laik ve karma hale getirmeye çalışmasının memnuniyet verici olduğunu belirtmiştir²⁹.

Maarif Müdürlükleri her ne kadar öncelikle eğitimde merkezileşme hedefiyle kurulmuş olsa da, 1930'ların başında dünya ekonomik krizinin getirdiği sonuçlar, Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ve Avrupa devletlerinde ortaya çıkan totaliter rejimler Türkiye'yi de etkilemiş ve yönetim otoriterliğe doğru

²⁶ BCA, 180.9/126.605.1.

²⁷ Necmettin Sadak, "Hristiyan Olan Kızlar", *Akşam*, 25 Ocak 1928. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayten Sezer Arıç, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK Yay., Ank., 2014.

²⁸ İlhan Başgöz, *a.g.e.*, s.89.

²⁹ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s.153.

kaymaya başlamıştı. Dolayısıyla bu yerli eğitim otoriteleri de denilebilecek Maarif Eminleri ile yeni idare tarzı çatışmakta gecikmedi. Maarif Eminlikleri oluşturulduktan bir yıl sonra öncelikle öğretmen atama yetkisi elinden alınmıştır. İçişleri Bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı olan valiler, idari ve mali yetkileri elinde bulundurduklarından Eminlikler zamanla birer eğitim müfettişi haline gelmişlerdir³⁰. Mustafa Necati Bey'in ölümünden sonra, iktisadî buhrana karşı alınan tedbirler bahane gösterilerek³¹ 22 Mart 1926 tarih ve 789 numaralı kanunun 20. Maddesi gereğince teşkil edilen ve Mustafa Necati Bey'in eğitim projesi olan Maarif Eminlikleri kaldırılmıştır³².

D-Sonuç

İnsanı belli amaçlara göre yetiştirmek ancak sistemli bir eğitim sayesinde mümkündür. Nitekim bireylerin sürekli değişen hayata toplum içinde hazırlanması, bir ülkenin kalkınması ve çağdaşlaşması için gerekli olan ve sosyal sermaye de denilen yetişmiş insan gücünü, ancak eğitim sağlayabilir. Ayrıca eğitim, milli kültürü nesilden nesile aktaran bir vasıta olarak inkılâp yapan kadrolar için çok daha önemli bir hale gelmektedir. “*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür*” diyen Atatürk, milli kültüre büyük önem vermiş ve yaptığı inkılâplarla da yeni Türk devletinin her açıdan milli bir devlet olmasını istemiş ayrıca zemini milli kültür olan çağdaş bir millet amaçlamıştır.

Çağın çok gerisinde kalmış müesseseleri miras alan yeni Türk devleti, bu amaçla yaptığı inkılâpların başarılı ve kalıcı olması için de eğitilmiş kadrolara ihtiyaç duymuştur. Ancak savaştan yeni çıkmış ve nüfusu oldukça azalmış bir ülkede bu hedefi gerçekleştirmek hayli zor olmuştur. Herşeyden önce oldukça dağınık bir vaziyette olan eğitim müesseselerini tek elde toplamak gerekmiştir ki, Tevhid-i Tedrisat Kanunu bu amaçla çıkarılmıştır.

Türk eğitim tarihinde eğitime yaptığı katkılarla adından en çok söz ettiren bakanlardan biri olan Mustafa Necati Bey, bakanlığı süresince eğitimin merkezileşmesi için çok çaba harcamış, eğitimin yükünü taşıyan öğretmenlere büyük önem vermiş ve «*Maarif hizmetinde asıl olan öğretmenliktir*» diyerek, Türk eğitim sisteminin en büyük sorununun ilköğretim ve öğretmen yetiştirme meselesi olduğunu dile getirmiştir. 1926 yılında, pek çok Avrupa ülkesinin uygulamakta olduğu ilköğretim programları incelenerek Türkiye için yeni bir “ilkokul programı” hazırlanmıştır. Mustafa Necati Bey, John Dewey'nin, köy **öğretmen okullarının açılması ve “münakaşalı müfredat” ile bunun uygulanması** yönündeki tavsiyesini dikkate alarak yeni bir öğretmen ve öğretmen okulu modeli geliştirmek istemiş, eğitimi karmaşadan kurtarmak ve merkeziliği sağlayarak eğitim işlerinin doğru ve düzenli bir şekilde yapılması amacıyla tamamen kendi eseri olan “Maarif Eminlikleri” teşkilatını kurmuştur. Ancak İçişleri Bakanlığı'na bağlı valilerin eğitime katkı sağlamalarını temin etmek hiç de kolay olmamış ve ne yazık ki bu özgün model 2 Temmuz 1931'de kaldırılmıştır.

³⁰ İlhan Başgöz, *a.g.e.*, s.89.

³¹ Esat Sagay “Hocam” *Maarif Vekili Esat Sagay'ın Hatıraları*, Haz: Eren Sagay, YKY Yay., İst., 2012, s.83.

³² *Resmî Gazete*, 2 Temmuz 1931, Sayı: 1838.

Milli ve çağdaş bir eğitimin amaçlanmasına rağmen, kısa süreler içinde Milli Eğitim Bakanları'nın ve eğitim programlarının sık sık değişmesi, tutarlı ve sürekli bir eğitim politikasının izlenmemesi, cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu kadar bugün de ülkemizin önemli bir meselesidir. Kurumun sürekliliğini sağlayacak kurul değişikçe, eğitim kurumsallaşamamış, milli ve çağdaş bir eğitim hedefine ulaşmak daha da zor hale gelmiştir. Elbetteki eğitim sistemlerinin, değişen ve gelişen zamana ayak uydurması ve kendini yenilemesi gerekmektedir. Ancak kurumsallaşmış bir eğitimle, hem milli hem de çağdaş bir eğitim hedefi çok daha çabuk gerçekleşebilecektir.

Kaynakça

Resmi Yayınlar

BCA

TBMM Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

Kitaplar ve Makaleler

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, Ankara, 1997.

Başgöz, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Bozan, Mahmut, *Eğitimde Demokratikleşme ve Taşra Teşkilatı Profili*, Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 2011.

Binbaşıoğlu, Cavit, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yayınları, Ankara, 2009.

Dewey, Jonn, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952.

Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.

Eski, Mustafa, *Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 1990.

Genç, Reşat, *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998

Kodaman, Bayram, *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 1999.

Mustafa Necati Anma Toplantısı, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1995.

Özodaşık, Mustafa, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları*, Çizgi Yayınları, Konya, 1999

Özer, Fuat, Mustafa Necati Bey (1894-1 Ocak 1934), <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s13/makale/c8s13m8.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1944.

Sadak, Necmettin, “Hıristiyan Olan Kızlar”, *Akşam*, 25 Ocak 1928.

Yazıcı, Mustafa, *Tanzimattan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları Başbakanlar ve Atatürk*, Emel Yayınları, Ankara, 1973.